

Κείμενο Εργασίας Νο 10/2010

**Διαστάσεις και Δράσεις
του Ισλαμικού Κεφαλαίου στην Τουρκία:
Οι Επιχειρηματικές Οργανώσεις
της ΜΥΣΙAD και της ΤΥΣΚΟΝ**

Μαρία Βερβερίδου

Πρόγραμμα Μεσανατολικών Σπουδών

Μάιος 2010

Copyright © 2010

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ)

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Κείμενο Εργασίας Νο 10/2010

**Διαστάσεις και Δράσεις του Ισλαμικού Κεφαλαίου
στην Τουρκία:
Οι Επιχειρηματικές Οργανώσεις της ΜΥΣΙAD και της TUSKON**

Μαρία Βερβερίδου

M.A. in International Relations, Bilkent University, Ankara

M.A. in Middle Eastern Studies-SOAS-London

**Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής
(ΕΛΙΑΜΕΠ)**

Βασ. Σοφίας 49

106 76 Αθήνα

Τηλ.: (+30) 210 7257110

Fax: (+30) 210 7257114

e-mail: eliamep@eliamep.gr

url: www.eliamep.gr

Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές θέσεις. Καταβάλλει μάλιστα προσπάθεια να παρουσιάζονται στα πλαίσια των εκδηλώσεων του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται στις σειρές του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μην θεωρούνται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του ιδρύματος, του διοικητικού συμβουλίου του, της διεύθυνσης ή των κατά περίπτωση και καθ' οιονδήποτε τρόπο συνεργαζομένων φορέων.

Σύντομο Βιογραφικό

Η Μαρία Βερβεριδου σπούδασε διεθνείς σχέσεις στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στις Διεθνείς Σχέσεις στο Πανεπιστήμιο Bilkent της Άγκυρας (M.A. in International Relations) και στις Μεσανατολικές Σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου - School of Oriental and African Studies (SOAS, M.A. in Middle Eastern Studies). Από το 2005, εργάζεται ως εμπειρογνώμονας σε θέματα τουρκικής πολιτικής στο Υπουργείο Εξωτερικών.

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να σκιαγραφήσει, με όρους πολιτικής και όχι οικονομικής ανάλυσης, την ανάπτυξη του ισλαμικού κεφαλαίου στην Τουρκία και τη σημερινή του διάσταση, μέσω της παρουσίασης της πορείας και εξέλιξης δύο σημαντικών εκπροσώπων του, της Ένωσης Ανεξάρτητων Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών (MÜSIAD) και της Συνομοσπονδίας Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών Τουρκίας (TUSKON), καθώς και της συμβολής τους στην οικονομική και δημόσια διπλωματία της χώρας.

Το (οργανωμένο) ισλαμικό κεφάλαιο προσεγγίζεται, αρχικά, μέσα στο γενικό πλαίσιο που δημιούργησε η δεκαετία του '80 για τις δυνάμεις του τουρκικού ισλαμικού κινήματος και, στη συνέχεια, αναλύεται ως μια από τις παραμέτρους εκείνες που συνθέτουν το σύγχρονο τουρκικό σκηνικό, όπου η θρησκευόμενη 'ύπαιθρος' (Ανατολία) κατακτά το 'κέντρο' και σχηματίζει τις νέες τουρκικές ελίτ. Τα παραδείγματα της (συντηρητικής) MÜSIAD και της (φιλελεύθερης) TUSKON, των δύο, πιο προβεβλημένων και αντιπροσωπευτικών των τάσεων που παρατηρούνται στις τάξεις του (τουρκικού) Ισλάμ, επιχειρηματικών οργανώσεων, επιλέγονται για την καταγραφή κάποιων πτυχών της δυναμικής παρουσίας αυτών των ελίτ στη σημερινή Τουρκία, οι οποίες, ίσως, τύχουν περαιτέρω επεξεργασίας και ανάλυσης στην ελληνική βιβλιογραφία και αρθρογραφία.

Το παρακάτω κείμενο βασίζεται σε προσωπική έρευνα και πηγές και απηχεί, αποκλειστικά, προσωπικά συμπεράσματα και απόψεις της συγγραφέως.

Λέξεις Κλειδιά

Τουρκικό ισλαμικό κίνημα, ισλαμικό κεφάλαιο, πολιτικές Özal, homo-islamicus, τουρκική εξωτερική πολιτική, αρχές Davutoğlu – ρυθμική διπλωματία, MÜSIAD, TUSKON, Fethullah Gülen, ισλαμικοί Μ.Κ.Ο, ισλαμικές επιχειρηματικές οργανώσεις, οικονομική διπλωματία, lobbying, δημόσια διπλωματία, Αφρική, Οργανισμός Ισλαμικής Διάσκεψης (ΟΙΔ).

I. Εισαγωγικές προσεγγίσεις στην ανάπτυξη του ισλαμικού κεφαλαίου στην Τουρκία

Η δεκαετία του '80, η οποία σφραγίσθηκε από τις πολιτικές του Turgut Özal, θεωρείται σημείο καμπής για το ισλαμικό κίνημα στην Τουρκία και, συνεπώς, για μια από τις βασικές συνιστώσες του που είναι το ισλαμικό κεφάλαιο.

Το στρατιωτικό καθεστώς του Kenan Evren (1980-83) και, αργότερα, οι κυβερνήσεις Özal εισήγαγαν σειρά μεταρρυθμίσεων για τη φιλελευθεροποίηση της τουρκικής οικονομίας και την ενσωμάτωσή της στο διεθνές οικονομικό σύστημα : η κρατική παρέμβαση περιορίσθηκε, η πολιτική υποκατάσταση των εισαγωγών αντικαταστάθηκε από μια στρατηγική ανάπτυξης με έντονο εξαγωγικό χαρακτήρα και ιδιωτικοποιήσεις, προκειμένου να ενισχυθεί η οικονομία της ελεύθερης αγοράς, ενώ δόθηκαν κίνητρα στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και εργοστάσια, με έδρα, ως επί το πλείστον, τις συντηρητικές επαρχίες της Ανατολίας, με σκοπό να προωθήσουν τα προϊόντα τους στις ξένες αγορές.

Παράλληλα, υπήρξε και, επισήμως, άνοιγμα του συστήματος προς το Ισλάμ, με τη 'θρησκευτική ένεση' του Στρατηγού Evren στην εθνική ταυτότητα, γνωστή ως «Τουρκο-Ισλαμική Σύμβαση». Η ιδεολογία αυτή, μια μίξη Ισλάμ «φιλικού προς το κράτος» και προ-ισλαμικής τουρκικής κουλτούρας, με κεντρικά σημεία αναφοράς την ηθική, την οικογένεια και την πίστη στο κράτος και το Θεό (πρότυπο του 'καλού' Τούρκου), χρησιμοποιήθηκε από το κράτος ως όπλο απέναντι στις επαναστατικές (κομμουνιστικές - σοσιαλιστικές) κινήσεις των Κούρδων και των Αλεβιτών και, σε συνδυασμό, με την ηγεσία του θρησκευόμενου καπιταλιστή Özal ευνόησε το τουρκικό ισλαμικό κίνημα : Η λειτουργία Ισλαμικών Χρηματοπιστωτικών Ιδρυμάτων επετράπη, διά νόμου, οι ισλαμικές ομάδες και δίκτυα (tarikats-cemaats), άρχισαν να εδραιώνονται στην κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ζωή της χώρας, μέσω της εξάπλωσης ισλαμικών εκδόσεων, μη κυβερνητικών οργανώσεων, εταιρειών και τραπεζών, και το ισλαμικό κεφάλαιο της Ανατολίας γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη.

Η τάξη των θρησκευόμενων αγροτών, εμπόρων και βιοτεχνών, που είχε αρχίσει να αναπτύσσεται στην Ανατολία, κατά τη δεκαετία του '50, υπήρξε περιθωριοποιημένη και θύμα των ιδεολογικών διακρίσεων της κρατικής παρέμβασης, εφόσον η στρατο-γραφειοκρατία υποστήριζε το 'κοσμικό' κεφάλαιο μονοπωλίων και ολιγοπωλίων του TÜSİAD (του Συνδέσμου των - 400 μεγαλύτερων-Τούρκων Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών, ιδρυθέντος το 1923). Το πέρασμα της Τουρκίας, από το 1980 και έπειτα, στην ελεύθερη αγορά και την ανοιχτή οικονομία έφερε μια πραγματική επανάσταση στον επιχειρηματικό κόσμο, με τους μικρομεσαίους καπιταλιστές να πολλαπλασιάζονται, να ενσωματώνονται στην εγχώρια αγορά, να ανακαλύπτουν τις ξένες αγορές, να πλουτίζουν και να αναδεικνύονται μέσα στο ολιγαρχικό-κεμαλιστικό σύστημα ως 'εναλλακτική' επιχειρηματική ελίτ.

Αυτή η οικονομική - κοινωνική και διεθνής συγκυρία (ελεύθερη αγορά - ανεκτικότητα προς το Ισλάμ - εποχή παγκοσμιοποίησης) της δεκαετίας του '80 και των αρχών του '90, αποτέλεσε εφαλτήριο για τον εκσυγχρονισμό του τουρκικού ισλαμικού κινήματος και την άνθιση μιας δυναμικής ισλαμικής 'κοινωνίας των πολιτών' με σύγχρονες οργανωτικές δομές (δεξαμενές σκέψης, εκδόσεις, ιδιωτικοί ραδιοφωνικοί και τηλεοπτικοί σταθμοί, τράπεζες, σχολεία, φιλανθρωπικά ιδρύματα, επιχειρηματικοί, επιστημονικοί/ερευνητικοί Μ.Κ.Ο.). Μέσα σε αυτή την «κοινωνία των πολιτών» γαλουχήθηκαν οι νέες ελίτ (πολιτικών, ακαδημαϊκών, διανοούμενων, επιχειρηματιών), οι οποίες διαδραματίζουν αποφασιστικό ρόλο στη σημερινή Τουρκία, διαμορφώνοντας εν πολλοίς εξελίξεις και πολιτικές.

Η έννοια της «Κοινωνίας των Πολιτών» και η ίδρυση μη κυβερνητικών οργανώσεων εκπαιδευτικού, κοινωνικού-φιλανθρωπικού και επιχειρηματικού χαρακτήρα από το ισλαμικό κίνημα στην Τουρκία αποτέλεσε μέρος της στρατηγικής του προκειμένου να σπάσει το 'μονοπώλιο' των Κεμαλιστών στην παιδεία, την πρόοδο, την κοινωνία και την οικονομία και να διεκδικήσει τη δική του θέση στη δημόσια ζωή, η οποία από ιδρύσεως της Τουρκικής Δημοκρατίας ελεγχόταν από το κράτος (στρατο-γραφειοκρατία και συνδεδεμένα με αυτήν ιδρύματα, διανοούμενοι, ΜΜΕ, επιχειρηματίες και συνδικάτα). Με άλλα λόγια, ο μη κυβερνητικός τομέας / «κοινωνία των πολιτών» στην Τουρκία αποτελεί κομβική έννοια για την περιγραφή των μέσων, δομών και δικτύων που το Ισλάμ επέλεξε και αξιοποίησε κατάλληλα, όταν οι συνθήκες του '80 το επέτρεψαν, για τη δυναμική επανεμφάνισή του στο προσκήνιο. Σε αυτό το σκηνικό, η δημιουργία επιχειρηματικών συνδέσμων και ενώσεων, με κύρια σημεία αναφοράς την ισλαμική θρησκεία και

την εμπιστοσύνη και αλληλεγγύη μεταξύ πιστών με κοινή καταγωγή και κοινούς στόχους, προσέφερε την οργανωτική δομή και δικτύωση που επιζητούσαν οι συντηρητικών πεποιθήσεων επιχειρήσεις και ανέδειξε το ισλαμικό κεφάλαιο.

Ο όρος ισλαμικό ή ‘πράσινο’ (με ισλαμιστική χροιά), όπως επιτιμητικά αποκαλούνταν, κατά τη δεκαετία του ’90, από τους κοσμικούς, περιλαμβάνει: α) πολυμετοχικές εταιρείες (Holdings)¹ που δημιουργήθηκαν από εμβάσματα και δωρεές των Τούρκων μεταναστών στην Ευρώπη (κυρίως Γερμανία), β) θρησκευόμενους επιχειρηματίες, οργανωμένους σε τοπικούς ή εθνικούς εμπορικούς συνδέσμους (όπως η ΜÜSİAD) και γ) εταιρείες, ισλαμικές τράπεζες και επιχειρηματικούς συλλόγους που έχουν ιδρύσει θρησκευτικές αδελφότητες (η περίπτωση İŞHAD/TUSKON). Έχει, επίσης, επικρατήσει και ως ‘Κεφάλαιο της Ανατολίας’, καθώς η δράση του ξεκίνησε με μικρές - οικογενειακές επιχειρήσεις στις ‘απομακρυσμένες’, χιλιομετρικά και ιδεολογικά, από την Κων/πολη², συντηρητικές επαρχίες της Ανατολίας. Παρά το γεγονός, ότι, σήμερα, οι περισσότερες από αυτές έχουν επεκτείνει τον κύκλο εργασίας τους και έχουν μεταφέρει την έδρα τους από την Ανατολία στην Κων/πολη, ο όρος ‘Ανατολία’ παραμένει, ως προσδιοριστικό στοιχείο μιας έντονα εξωστρεφούς οικονομικής δραστηριότητας και μιας νέας αστικής τάξης με συντηρητικό *life style*.

Ας σημειωθεί, τέλος, ότι τα τουρκικά συντηρητικά και ισλαμικά κόμματα, γενικότερα, και το κυβερνών Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP), ειδικότερα, χαρακτηρίζονται από έντονο επιχειρηματικό πνεύμα και είναι προσανατολισμένα στις συνθήκες ανταγωνισμού που επικρατούν στην παγκόσμια οικονομία. Πέρα από πολιτικοί εκφραστές σημαντικής μερίδας του επιχειρηματικού κόσμου της Ανατολίας, με υψηλά ποσοστά συμμετοχής επιχειρηματιών στους κόλπους των κομμάτων τους, ο Turgut Özal και ο Necmettin Erbakan καθιερώθηκαν, πριν περάσουν στην πολιτική, ως γνωστοί οικονομολόγοι, ο Τούρκος Πρωθυπουργός Recep Tayyip Erdoğan σπούδασε οικονομικά και, μάλιστα, στις αρχές της δεκαετίας του ’80, εργάστηκε ως *manager* επιχειρήσεων, ενώ και ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας Abdullah Gül υπήρξε για μια δεκαετία στέλεχος της Ισλαμικής Τράπεζας Ανάπτυξης. Αποδίδεται, επομένως, ιδιαίτερη σημασία στον συντονισμό των ενεργειών μεταξύ πολιτικής και ιδιωτικού οικονομικού τομέα και στην Τουρκία, πλέον, αποτελεί παράδοση η παρουσία και ομιλία του Πρωθυπουργού στις γενικές συνελεύσεις όλων (ισλαμικών και μη) των μεγάλων επιχειρηματικών συνδέσμων και επιμελητηρίων (TÜSİAD, TOBB, MÜSİAD, TUSKON), αλλά και η τακτική της πολιτειακής και πολιτικής ηγεσίας να συνοδεύονται, κατά τις επισκέψεις τους στο εξωτερικό, από πολυπληθείς αντιπροσωπείες επιχειρηματιών.

¹ Αν και υφίσταται στενή διασύνδεση μεταξύ των 3 παραμέτρων του ισλαμικού κεφαλαίου, τα πολυμετοχικά ισλαμικά *holdings* (όπως και η ανάλυση του ρόλου των ισλαμικών τραπεζών στην Τουρκία), λόγω των ιδιαιτεροτήτων που παρουσιάζουν, χρήζουν ξεχωριστής ανάλυσης και ξεφεύγουν από το πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

² Θεωρούμενη ως το κέντρο της εκκοσμικευμένης αστικής τάξης και του μεγάλου βιομηχανικού κεφαλαίου (TÜSİAD).

II. Το οργανωμένο (ως ΜΚΟ) ισλαμικό κεφάλαιο: η περίπτωση της ΜÜSİAD και της İŞHAD/TUSKON

Οι επιχειρηματικές ενώσεις του τουρκικού ισλαμικού κεφαλαίου είναι οργανωμένες σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο, με συνδέσμους στην τουρκική διασπορά ή παραρτήματα στο εξωτερικό, εκπροσωπούν, κατά κύριο λόγο, τα συμφέροντα *μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων*³, έχουν έντονο εξαγωγικό χαρακτήρα, ενώ συνηθίζουν, μέσω περιοδικών εκδόσεων - εκθέσεων και διαλέξεων, να επιδεικνύουν το κοινωνικό και πολιτικό τους ενδιαφέρον. Μεταξύ αυτών, την πιο σημαντική και προβεβλημένη θέση κατέχουν, για μια σειρά από λόγους και συγκυρίες που αναλύονται παρακάτω, η 'παραδοσιακή - συντηρητική' ΜÜSİAD, η πρώτη, υψηλών προδιαγραφών και στόχων, εμπορική ένωση του ισλαμικού κεφαλαίου, και η πιο 'φιλελεύθερη - φιλοδοτική' İŞHAD/TUSKON, ο επιχειρηματικός πυλώνας της κοινότητας Fethullah Gülen.

-MÜSİAD (Müstakil Sanayiciler ve İşadamları Derneği - Ένωση Ανεξάρτητων Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών)

Ιδρύθηκε στην Κων/πολη, το 1990, ως ένωση μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων (κατασκευαστικών, τροφίμων, ηλεκτρικών - ηλεκτρονικών ειδών, τουρισμού, μεταποίησης και ρουχισμού), οι οποίες είχαν τις έδρες τους στις επαρχίες της Ανατολίας. Οι κύριοι στόχοι του αφορούσαν τον εκσυγχρονισμό, την οικονομική ενσωμάτωση των επιχειρήσεων - μελών του και την αύξηση της ανταγωνιστικότητάς τους, μέσω εξαγωγών. Προς επίτευξη τούτου, η υψηλού μορφωτικού και βιοτικού επιπέδου ηγεσία της ΜÜSİAD, επί το πλείστον με σπουδές στις ΗΠΑ, ίδρυσε 29 παραρτήματα σε όλη την Τουρκία, δημιουργώντας ένα εθνικό δίκτυο πληροφόρησης και επιμόρφωσης των μελών της, προκειμένου να εξοικειωθούν με τις σύγχρονες τεχνικές μάρκετινγκ και την έρευνα αγοράς, και διοργάνωσε επιχειρηματικά ταξίδια στο εξωτερικό.

Η ΜÜSİAD υπήρξε 'πρωτεργάτης' στην προώθηση της ισλαμικής ερμηνείας του καπιταλισμού και του μοντέλου ενός *εναλλακτικού* οικονομικού παράγοντα, ο οποίος υιοθετεί τα δυτικά πρότυπα ανάπτυξης σε συνδυασμό με τις αξίες και παραδόσεις του Ισλάμ. Στην προσπάθειά της αυτή, υποστήριξε την έννοια *homo-islamicus*, ανθρώπου με επιχειρηματικό πνεύμα, αλλά με ηθικές αρχές και οικογενειακές αξίες, έναντι στην απληστία και τον ατομικισμό του *homo-economus*. Δικαιολόγησε, δε, τη συσσώρευση πλούτου στις τάξεις των μελών του και τις θέσεις της υπέρ της ελεύθερης αγοράς, προσφεύγοντας στο παράδειγμα του Προφήτη του Ισλάμ, ο οποίος υπήρξε πλούσιος έμπορος, και στις σχετικές ρήσεις του στα ιερά κείμενα της ισλαμικής παράδοσης (π.χ. για τη λειτουργία της αγοράς της Μεδίνας)⁴. Παράλληλα, η Ένωση εξέδωσε σειρά άρθρων και μελετών που τόνιζαν ότι το Ισλάμ δεν απαγορεύει την απόκτηση πλούτου και δύναμης, αλλά, αντιθέτως, την ενθαρρύνει για να τονωθεί η αυτοπεποίθηση των πιστών, να εξέλθουν από το περιθώριο και να πρωταγωνιστήσουν στην κοινωνία⁵.

Με το στοιχείο του Ισλάμ στο επίκεντρο της ιδεολογίας της, δεν προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι η ΜÜSİAD έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην ενδυνάμωση των επιχειρηματικών - εμπορικών δεσμών της με τον μουσουλμανικό κόσμο (χώρες ΝΑ Ασίας και Μέση Ανατολή), ανέπτυξε έντονο σκεπτικισμό απέναντι στην Ευρώπη και την τελωνειακή σύνδεση ΕΕ-Τουρκίας και στήριξε οικονομικά και πολιτικά τον πρώτο ισλαμιστή Πρωθυπουργό της Τουρκίας, *Necmettin Erbakan*⁶.

³Το μικρομεσαίο κεφάλαιο είναι ζωτικής σημασίας στην τουρκική οικονομία, καθώς συνιστά το 99% των επιχειρήσεων (βιομηχανική παραγωγή, εμπόριο) και το 56% της απασχόλησης, ενώ συνεισφέρει ποσοστό 40% του ΑΕΠ. Βλ. σχετικά, www.kobi.org.tr / www.euractiv.com.tr, 14.4.2009 (Ekonomik büyümenin motoru olarak KOBİ'ler: AB ve Türkiye' de durum - Οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις ως μηχανή οικονομικής ανάπτυξης : η κατάσταση στην Ε.Ε. και στην Τουρκία). Για μια πιο συνολική πληροφόρηση σχετικά με την τουρκική οικονομία βλ. Γεώργιος Κωνσταντινίδης, 'Συσσώρευση Κεφαλαίου και Παγκοσμιοποίηση στην Τουρκία Διαχρονικά', εκδ. Παπαζήση, 2009.

⁴Şennur Özdemir, 'MÜSİAD - Anadolu Sermayesinin dönüşümü ve Türk modernleşmesinin derinleşmesi' (MÜSİAD-Μετεξέλιξη του Κεφαλαίου της Ανατολίας και Τουρκικός Εκσυγχρονισμός), Vadi Yayınları, Ankara, Απρίλιος 2006 (σελ. 114-139).

⁵www.stargazete.com, 20-7-2009 (*Türkiye'nin gerçek burjuva sınıfı biziz - Εμείς είμαστε η πραγματική μπουρζουαζία της Τουρκίας* / συνέντευξη του πρώτου-ιστορικού Προέδρου της ΜÜSİAD και σημαίνουσας προσωπικότητας της ισλαμικής επιχειρηματικής ελίτ, κ. Erol Yazar).

⁶Οικονομολόγος, ο ίδιος, αναδείχθηκε, από τη στιγμή που εμφανίσθηκε στο πολιτικό προσκήνιο της Τουρκίας, στη δεκαετία του '60, ως σημαντικός πολιτικός εκφραστής των 'αδικημένων' από το σύστημα επιχειρηματιών και εμπόρων της Ανατολίας. Εξάλλου, τα ισλαμικά του κόμματα ανέλαβαν, μαζί με την εκπροσώπηση των 'φτωχών' της

Ωστόσο, αυτή η ανοιχτή στήριξη της προς το πολιτικό Ισλάμ είχε, για τα τουρκικά δεδομένα των μέσων της δεκαετίας του '90, και το ανάλογο κόστος, καθώς το κοσμικό κράτος και κεφάλαιο (TÜSİAD), νιώθοντας ότι απειλείται από τον αισθητό δυναμισμό του ισλαμικού κινήματος, έθεσε σε λειτουργία τη διαδικασία της 28^{ης} Φεβρουαρίου 1997 εναντίον της ισλαμικής οπισθοδρομικότητας, γνωστής και ως 'βελούδινο' πραξικόπημα. Σε ό,τι αφορά τα μέλη της MÜSİAD, αυτά ενοχοποιήθηκαν ως εκπρόσωποι του 'πράσινου' κεφαλαίου, οι εταιρείες τους μπήκαν στη δημοσιευθείσα οικονομική «μαύρη λίστα» του Γενικού Επιτελείου, ώστε να αποκλεισθούν από τους δημόσιους διαγωνισμούς και, επομένως, να πληγεί η αξιοπιστία τους στην αγορά, ενώ ο Πρόεδρος της, Erol Yagar, είχε την ίδια μοίρα με τον τότε Δήμαρχο Κων/πολης, Recep Tayyip Erdoğan, και φυλακίστηκε για υποδαύλιση μίσους και ισλαμιστική ρητορική⁷.

Μετά το στιγματισμό της από το σύστημα, η MÜSİAD (όπως και οι υπόλοιπες συνιστώσες του ισλαμικού κινήματος), μπήκε σε στάδιο επαναπροσδιορισμού της στρατηγικής της. Το Ελσίνκι (1999) και ο αέρας των ευρωπαϊκών μεταρρυθμίσεων που έπνεε τότε στην Τουρκία έδωσε το κατάλληλο έναυσμα στις ισλαμικές ελίτ να προσαρμόσουν τη γλώσσα και τη φιλοσοφία τους στις νέες συνθήκες που αρχίζουν να δημιουργούνται, προκειμένου να επανέλθουν στο προσκήνιο. Την ίδια ευελιξία και πραγματισμό επέδειξε και η Ένωση *Ανεξάρτητων Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών* που επέλεξε να μείνει πολιτικά αποστασιοποιημένη, να ξεκινήσει μια σειρά δημοσιεύσεων (reports) και συναντήσεων με κύριο θέμα, πλέον, όχι τον homo-islamicus, αλλά τον εκδημοκρατισμό, τα οικονομικά και πολιτικά κριτήρια της Κοπεγχάγης και τα ανθρώπινα δικαιώματα, και να υιοθετήσει μια πιο θετική στάση απέναντι στην ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ε.

Η ανάληψη της εξουσίας, το 2002, από τους *εκσυγχρονιστές μουσουλμάνους* του AKP και οι εξελίξεις που αυτή όρομολόγησε στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική, αποδείχθηκαν καθοριστικές για την νομιμοποίηση και ισχυροποίηση των ισλαμικών ελίτ στο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό γίγνεσθαι της Τουρκίας. Μάλιστα, το έντονα εξωστρεφές οικονομικό μοντέλο που ανέπτυξε η κυβέρνηση Erdoğan εντάχθηκε στο πλαίσιο του στρατηγικού οράματος του Ahmet Davutoğlu για τη διεθνή αναβάθμιση της χώρας, επιφυλάσσοντας, έτσι, περίοπτη θέση στον ιδιωτικό τομέα και σε ιδιαίτερα δυναμικούς επιχειρηματικούς ΜΚΟ, όπως η MÜSİAD. Πράγματι, η Ένωση, μετά από μακρόχρονη και συστηματική καλλιέργεια των σχέσεων της με τις αγορές της Μέσης Ανατολής και του ισλαμικού κόσμου, αναδεικνύεται, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, σε σημαντικό μοχλό διεύρυνσης της επιρροής της Τουρκίας στην εν λόγω περιοχή.

Σήμερα, μετά από 20 χρόνια λειτουργίας, 3000 μέλη, 30 παραρτήματα σε όλη τη χώρα και συνδέσμους σε 40 χώρες σε όλο τον κόσμο, η MÜSİAD αποτελεί τον σημαντικότερο εκφραστή της παραδοσιακής (στραμμένης προς τον μουσουλμανικό κόσμο) ισλαμικής επιχειρηματικής ελίτ⁸. Δηλώνει πολιτικά ουδέτερη, ωστόσο, υπάρχει στενή διασύνδεση με το AKP, καθώς εξέχοντα στελέχη του, όπως ο πρώην Πρόεδρος του MÜSİAD, Ali Bayramoğlu, έχουν αποκτήσει βουλευτική ιδιότητα με το κυβερνών κόμμα. Υποστηρίζει τις ευρωπαϊκές μεταρρυθμίσεις, που θεωρεί ότι συνεισφέρουν στην ανάπτυξη και εξέλιξη της χώρας, αλλά διατυπώνει ολοένα αυξανόμενο σκεπτικισμό απέναντι στην Ε.Ε., λόγω της 'άδικης' στάσης της απέναντι στην Τουρκία, εκφράζοντας αμφιβολίες για το εάν η Ευρώπη είναι έτοιμη να δεχτεί μια Τουρκία με ισλαμική ταυτότητα. Αμτιστοίχως, επιθυμεί και οραματίζεται την οικονομική αναγέννηση και ενοποίηση των μουσουλμανικών κρατών.

Η Κοινότητα του Fethullah Gülen και ο επιχειρηματικός της πυλώνας : İŞHAD/TUSKON

Στις αρχές της δεκαετίας του '90, η κοινότητα του Fethullah Gülen γνωρίζει σημαντική ανάπτυξη,

μεγαλούπολης (urban poor) και αυτή της επιχειρηματικής τάξης που άρχισε να αναδύεται στην επαρχία, κατά τη δεκαετία του '50. Ο Erbakan προώθησε την ιδέα της οικονομικής συμμαχίας / ενοποίησης με τον Ισλαμικό κόσμο και, ως Πρωθυπουργός, το 1997, ίδρυσε την ομάδα των D-8 (Developing 8), ομάδα 8 αναπτυσσόμενων μουσουλμανικών χωρών (Αίγυπτος, Τουρκία, Μπαγκλαντές, Μαλαισία, Ινδονησία, Πακιστάν, Ιράν, Νιγηρία) με στόχο την ενδυνάμωση της οικονομικής τους συνεργασίας. Επιπλέον, επί πρωθυπουργίας του (1996-97), υπήρξε πολιτικό άνοιγμα της Τουρκίας προς τις χώρες της ΝΑ Ασίας (ASEAN - Ένωση Εθνών ΝΑ Ασίας), το οποίο εξυπηρέτησε, μεταξύ άλλων, και τα συμφέροντα της MÜSİAD που προσανατολίστηκε προς αυτές τις αγορές.

⁷Nilüfer Narlı, 'The rise of the Islamist Movement in Turkey', Middle East Review of International Affairs (MERIA), Vol.3, No.3, Σεπτέμβριος 2001.

⁸www.musiad.org.tr - το τριμηνιαίο περιοδικό (οικονομικού - κοινωνικού περιεχομένου), Çerçeve (Πλαίσιο), που εκδίδει η MÜSİAD και διατίθεται και ηλεκτρονικά (http://www.musiad.org.tr/img/arastirmalarayayin/pdf/cerceve_derGISi), περιλαμβάνει άρθρα αντιπροσωπευτικά του χαρακτήρα και της ιδεολογίας της Ένωσης, όπως αναλύθηκε παραπάνω.

δημιουργώντας ένα εντυπωσιακό εκπαιδευτικό, πολιτιστικό και εκδοτικό δίκτυο, εντός και εκτός Τουρκίας⁹. Υπέρμαχος της συνύπαρξης Ισλάμ, γνώσης και εκσυγχρονισμού, ο Gülen υποστηρίζει την ενσωμάτωση της Τουρκίας στο σύγχρονο κόσμο, τον ευρωπαϊκό της προσανατολισμό και τον διάλογο μεταξύ των μεγάλων μονοθεϊστικών θρησκειών. Θεωρεί, δε, ως απαραίτητα στοιχεία ενός καλού (Τούρκου) μουσουλμάνου τη *μόρφωση*, την *κοινωνική-φιλανθρωπική δράση* και το *επιχειρηματικό πνεύμα*.

Το μοντέλο του Gülen περί φιλοδυτικού-μετριοπαθούς Ισλάμ που σέβεται τις κοσμικές (secular) αρχές του κράτους και προβάλλει την Τουρκία στο εξωτερικό (κυρίως στις τότε νεοϊδρυθείσες δημοκρατίες του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας, αλλά και στην Αφρική, τα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή) κέρδισε αρκετούς σημαντικούς φίλους από όλους τους ιδεολογικούς χώρους, οι οποίοι ενθάρρυναν το «θεάρεστο» - σημαντικό για την αύξηση της τουρκικής επιρροής - εκπαιδευτικό του έργο. Η κοινότητα, από την πλευρά της, χτίζοντας προσεκτικά ένα *οικουμενικό - ενωτικό πρόσωπο*, ανέπτυξε επαφές και σχέσεις με όλες τις πολιτικές δυνάμεις.

Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, απέκτησε πολλούς οπαδούς μεταξύ των επιχειρηματιών της Ανατολίας, οι οποίοι, προκειμένου η κοινότητα να διατηρήσει την αυτονομία της και να 'αυτοχρηματοδοτείται', προχώρησαν, το 1992, στην ίδρυση ενός πολυμετοχικού επιχειρηματικού ομίλου, του Asya Holding, και μιας ισλαμικής τράπεζας, της Bank Asya. Μέσω αυτών, επεκτάθηκαν στον τομέα των ΜΜΕ (εφημερίδα Zaman, Samanyolu TV, Burg Radio), ενώ, το 1993, οργανώθηκαν, ως επιχειρηματική ένωση, υπό την 'ομπρέλα' του *Συνδέσμου Αλληλεγγύης στην Επιχειρηματική Ζωή* (İş Hayatı Dayanışma Derneği - İŞHAD). Οι εσωτερικές αρχές του İŞHAD βασίστηκαν στο τρίπτυχο αλληλεγγύη, υπακοή και καθήκον προς την κοινότητα και οι στόχοι του αφορούσαν τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη των (μικρομεσαίων) επιχειρήσεων - μελών του Συνδέσμου, την ενίσχυση της εξαγωγικής τους δραστηριότητας και την προώθηση του διαλόγου με όλους τους παράγοντες της οικονομικής και πολιτικής ζωής της χώρας¹⁰.

Ο İŞHAD συνδεόταν με 7 εμπορικές ομοσπονδίες από κάθε περιοχή της Τουρκίας (Μαρμαράς, Μαύρη Θάλασσα, Ανατολία, ΝΑ Τουρκία), καθώς και με άλλες περίπου 100 'αδελφές' οργανώσεις σε Κεντρική Ασία, Ρωσία, Μέση Ανατολή, Αφρική και Ευρώπη, και δραστηριοποιούνταν στους τομείς κλωστο-ύφαντουργίας, ρουχισμού, τουρισμού, επίπλων, ηλεκτρικών ειδών, τροφίμων, βιομηχανικών προϊόντων και κατασκευών. Υπήρχε πάντοτε κλίμα συνεργασίας και συνεννόησης μεταξύ İŞHAD και MÜSIAD (συνέβαινε, μάλιστα, μέλη του İŞHAD να έχουν παράλληλα ιδιότητα μέλους και στον MÜSIAD). Ο İŞHAD αξιοποίησε το δίκτυο μέσω μαζικής ενημέρωσης που ανήκε στην κοινότητα του Fethullah Gülen για να διαφημίσει τα προϊόντα των μελών του στο θρησκευόμενο - συντηρητικό κομμάτι της κοινωνίας και τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες της Bank Asya για να επεκτείνει τις οικονομικές του δραστηριότητες.

Ως ΜΚΟ συνδεόμενος με τον Gülen¹¹, ο οποίος, το 1999, κατηγορήθηκε από το στρατιωτικό και δικαστικό κατεστημένο για δραστηριότητες που αποσκοπούσαν στην αλλοίωση του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους και μετανάστευσε στις ΗΠΑ, ο İŞHAD βίωσε, με τη σειρά του, έντονη καχυποψία και αρκετούς περιορισμούς από το σύστημα. Επανήλθε δυναμικά στο προσκήνιο, με νέο όνομα, διευρυμένη σύνθεση, αλλά ίδια ηγεσία¹² (το 'πνευματικό παιδί' του Fethullah Gülen, Rıza Nur Meral), όταν, το 2005, οι συνεργαζόμενοι με αυτόν επιχειρηματικοί σύλλογοι συνενώθηκαν και δημιούργησαν τη *Συνομοσπονδία Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών της Τουρκίας* (Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu-TUSKON). Σήμερα, η TUSKON, συνιστά τον μεγαλύτερο τουρκικό επιχειρηματικό σύνδεσμο, καθώς εκπροσωπεί 7 ομοσπονδίες και 151 συνδέσμους μικρομεσαίων επιχειρήσεων, αριθμεί 14.844 μέλη και διατηρεί παραρτήματα σε κάθε επαρχία της Τουρκίας, αλλά και στις σπουδαιότερες πρωτεύουσες του εξωτερικού, όπως το Πεκίνο, η Μόσχα, οι Βρυξέλλες και η Ουάσινγκτον.

⁹Σήμερα, πάνω από 400 σχολεία, 100 ΜΚΟ και 30 ιατρικά κέντρα ανήκουν στην κοινότητα. Ο ίδιος ο Gülen, ο οποίος διαμένει στην Αμερική, από το 1999, οπότε και εξαναγκάστηκε σε φυγή από το κεμαλικό σύστημα, πρωτοστατεί στον επίκαιρο διαπολιτισμικό-διαθρησκευτικό διάλογο, μέσα από τα Κέντρα Δια-θρησκευτικού Διαλόγου που έχει ιδρύσει στις ΗΠΑ και την Ευρώπη και προβάλλεται ως 'σύμβολο' του μετριοπαθούς Ισλάμ στη Δύση.

¹⁰M. Hakan Yavuz, 'Islamic Political Identity in Turkey', Oxford University Press, 2003 (σελ.180-203), Bülent Aras & Caha Ömer, 'Fethullah Gülen and his liberal Turkish Islam Movement', Middle East Review of International Affairs (MERIA), Vol. 4, no.4, Δεκέμβριος 2000.

¹¹www.kenthaber.com, 5.3.2010, (*Son Dönemin Yükselen Muhafazakar Dernekleri - οι αναπτυσσόμενοι κατά τα τελευταία χρόνια σύνδεσμοι ισλαμικού-συντηρητικού κεφαλαίου*).

¹²Θεωρείται ο επιχειρηματικός - 4^{ος} πυλώνας του κινήματος του Fethullah Gülen (με τους υπόλοιπους 3 να είναι η εκπαίδευση (σχολεία), τα ΜΜΕ και οι διαθρησκευτικές - διαπολιτισμικές δραστηριότητες, κυρίως στις ΗΠΑ).

Η TUSKON προβάλλεται με το προφίλ μιας πιο φιλελεύθερης (φιλοδυτικής) ισλαμικής ελίτ, κατά τα πρότυπα Gülen¹³, και στηρίζει, μέσα από τις εκθέσεις που δημοσιεύει, τα εσωτερικά και εξωτερικά 'ανοίγματα' της κυβέρνησης Ερντογάν¹⁴, τη συνταγματική μεταρρύθμιση και την ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ε. Οργανώνει, μάλιστα, σε μηνιαία βάση, συναντήσεις στα γραφεία της στην Άγκυρα και την Κων/πολη, με ομιλητές Υπουργούς της Κυβέρνησης, για τα επίκαιρα πολιτικά και οικονομικά θέματα της χώρας (π.χ. το νέο Σύνταγμα, το κουρδικό και ο εκδημοκρατισμός, ευρωπαϊκές μεταρρυθμίσεις). Έχει έντονα εξωστρεφή χαρακτήρα, προωθώντας τις εξαγωγές και επενδύσεις των επιχειρήσεών της σε νέες γεωγραφικές περιοχές (Αφρική, Λατινική Αμερική), ενώ, μέσα από τις διεθνείς επιχειρηματικές συναντήσεις που διοργανώνει στην Κων/πολη και τις υψηλές επαφές με ξένους οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες που πραγματοποιούν τα γραφεία της στο εξωτερικό, αναδεικνύεται σε σημαντικό 'πυρήνα' οικονομικού lobbying και διεθνούς προβολής της Τουρκίας.

¹³Anatolian (με την έννοια του δραστήριου-κοινωνικά ευαισθητοποιημένου και όχι του επαρχιώτη) liberal Muslim.

¹⁴Ο Ethem Sancak, από τα εξέχοντα μέλη της TUSKON, είναι συνιδιοκτήτης της φιλοκυβερνητικής εφημερίδας Star, ενώ κατά το πρόσφατο τακτικό συνέδριο της, όπου επανεξελέγη Πρόεδρος ο Rıza Nur Meral, παρευρέθηκε ο Τούρκος Π/Θ και οι αρμόδιοι για την οικονομία, το εξωτερικό εμπόριο και την Ε.Ε. Υπουργοί Επικρατείας (www.milliyet.com.tr, 21.3.2006, www.gazetevatan.com, 9.11.2008, ιστοσελίδα TUSKON - www.tuskon.org).

III. Οι ισλαμικές επιχειρηματικές οργανώσεις ως ‘εργαλεία’ της σύγχρονης τουρκικής εξωτερικής πολιτικής

Το οργανωμένο ισλαμικό κεφάλαιο διαδραμάτισε εξαρχής σημαντικό ρόλο στην προώθηση των περιφερειακών συμφερόντων της Τουρκίας, ενώ σήμερα, που η πολυδιάστατη και πολύπλευρη στρατηγική του κυβερνώντος AKP ευνοεί την ενεργό συμμετοχή της ‘κοινωνίας των πολιτών’ στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι αποτελεί έναν *αναγνωρισμένο* μηχανισμό δημόσιας και οικονομικής διπλωματίας. Επί Özal, η διοχέτευση της εξαγωγικής δραστηριότητας των ισλαμικών μικρομεσαίων επιχειρήσεων στις αγορές της Μέσης Ανατολής και η ενθάρρυνση οικονομικών δεσμών των Τούρκων επιχειρηματιών με τους ομόθρησκούς τους στην περιοχή, πέρα από καθαρά οικονομικά - κοινωνικά οφέλη (κατακόρυφη αύξηση των τουρκικών εξαγωγών, άνθηση Ισλαμικών τραπεζών, ανάπτυξη και πλούτο για την νέα ισλαμική αστική τάξη και, γενικότερα για το τουρκικό ισλαμικό κίνημα), απέφερε και (διαχρονικά) πολιτικά κέρδη στην Τουρκία. Η τελευταία ανέλαβε, το 1984, τη μόνιμη Προεδρία στην *Επιτροπή Οικονομικής και Εμπορικής Συνεργασίας (COMSEC)*¹⁵ του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης (ΟΙΔ), γεγονός που, για πρώτη φορά από ιδρύσεως της Τουρκικής Δημοκρατίας και συμμετοχής της ως μέλος του ΟΙΔ (1969), θεσμοθέτησε την ενεργή αξιοποίηση της μουσουλμανικής της ιδιότητας και την πολιτικο-οικονομική δράση της στον χώρο του Ισλάμ.

Στη δεκαετία του '90, επιχειρηματικοί σύνδεσμοι του ισλαμικού κινήματος στην Τουρκία, όπως ο İŞHAD, στήριξαν τους σκοπούς της κοινότητας Gülen για τη δημιουργία ‘φιλο-τουρκικών’ ελίτ και την επέκταση της πολιτιστικής επιρροής της Τουρκίας στο εξωτερικό, χρηματοδοτώντας τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες της κοινότητας στην Κεντρική Ασία και στα Βαλκάνια, ενώ ο MÜSİAD, με τη σειρά του, συνέβαλε στην ενίσχυση της τουρκικής παρουσίας στο χώρο της Μέσης Ανατολής και των Βαλκανίων, όπου προσέφερε σημαντική οικονομική και κοινωνική στήριξη της προς τους μουσουλμάνους ‘αδελφούς’ στη Βοσνία και το Κόσσοβο. Ωστόσο, οι νέες πραγματικότητες που αναδείχθηκαν με τις πολιτικές Özal και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου (άνοδος ισλαμικών ελίτ - ‘κόπωση’ κεμαλικού οικοδομήματος, παγκοσμιοποίηση και ενσωμάτωση της Τουρκίας στη διεθνή οικονομία, ανάδυση νέων παικτών και κρατών στην περιφέρεια της χώρας) δεν επηρέασαν, ουσιαστικά, την παραδοσιακή λογική άσκησης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Αυτή, επίσημα, παρέμεινε *μονοδιάστατη*, καθοδηγούμενη αποκλειστικά από το κράτος, και στατική, προσηλωμένη στις επιταγές των ‘κόκκινων γραμμών’ (εσωτερικές - εξωτερικές απειλές της εθνικής ασφάλειας) του συστήματος, ενώ η βαρύνουσα επιρροή της στρατο-γραφειοκρατίας στα κέντρα αποφάσεων, επέτρεπε τη λειτουργία της ‘κοινωνίας των πολιτών’ του ισλαμικού κινήματος μόνο ως «*παράλληλο*» μηχανισμό στην εξωτερική πολιτική και μόνο στο βαθμό που δεν απειλούνταν τα συμφέροντά της ή το status quo.

Η αποδοχή και αναγνώριση τους ως *απαραίτητα-συμπληρωματικά* εργαλεία εξωτερικής πολιτικής νομιμοποιήθηκε με τον Ahmet Davutoğlu, ο οποίος συνδυάζοντας ιδεολογία και πραγματισμό¹⁶, αντιλήφθηκε τη δραστηριότητα της ‘κοινωνίας των πολιτών και επιχειρηματιών’ ως αναπόσπαστο κομμάτι της ευρύτερης-συνολικής στρατηγικής και του οράματός του για τη διεθνή αναβάθμιση του ρόλου και της σημασίας της Τουρκίας. Ο διαμορφωτής της σύγχρονης τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και Υπουργός Εξωτερικών, κατά την εφαρμογή της πολιτικής του ‘Στρατηγικού Βάθους’ και του ‘ανοίγματος’ της Τουρκίας προς όλο τον κόσμο ως *ήπια*¹⁷

¹⁵Αυτή την εξειδικευμένη για οικονομικά θέματα επιτροπή του ΟΙΔ, την COMSEC (Standing Committee for Economic and Commercial Cooperation), διευθύνει ο εκάστοτε Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας. Έχει έδρα την Άγκυρα, συνέρχεται, ετησίως, στην Κων/πολη και κύριος στόχος της είναι η προώθηση της οικονομικο-εμπορικής συνεργασίας και των επενδύσεων μεταξύ των 57 κρατών-μελών του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης και η ανάδειξη διεθνώς των ισλαμικών αγορών- www.oic.org / www.comsec.org.

¹⁶Ο Davutoğlu συμμετείχε στους κύκλους της μουσουλμανικής intelligentsia που αναδείχθηκε και αυτή με τις φιλελεύθερες πολιτικές Özal και στις προσπάθειες των διανοούμενων να αποδείξουν την εναρμόνιση του Ισλάμ με την τουρκική εθνική ταυτότητα και με τις έννοιες της δημοκρατίας, της προόδου και του εκσυγχρονισμού. Δίδαξε στο Διεθνές Ισλαμικό Πανεπιστήμιο της Μαλαισίας, το οποίο ίδρυσε, το 1983, ο Οργανισμός Ισλαμικής Διάσκεψης και εγκαινίασε, στα μέσα της δεκαετίας του '90, μια σειρά σεμιναρίων και διαλέξεων στο ινστιτούτο μελέτης της οθωμανικής και ισλαμικής παράδοσης, BİSAV (Ίδρυμα Τεχνών, Πολιτισμού και Επιστήμης). Έχοντας, επομένως, βιώσει τη δυναμική των ‘μη-κρατικών/ μη-κεμαλιστικών’ κύκλων που αναπτύχθηκαν, κατά τη δεκαετία του '80, και έχοντας εκπαιδευτεί, ως διεθνολόγος, πάνω σε φιλελεύθερες δυτικές έννοιες, συνέγραψε, σχεδίασε και εφάρμοσε μια συνολική νέα πολιτική, εναρμονισμένη με την εσωτερική και εξωτερική συγκυρία που έφερε στην Τουρκία το μεταψυχροπολεμικό διεθνές τοπίο και η παγκοσμιοποίηση.

¹⁷Η γνωστή (αμερικανικής εμπνεύσεως) έννοια της *πολυδιάστατης ισχύος - ήπιας δύναμης*, που, παραδοσιακά, αφορά σε δυτικές -χριστιανικές-δημοκρατικές χώρες και που ο Davutoğlu επιθυμεί να προσδώσει στην Τουρκία, δεν περιορίζεται μόνο στην στρατιωτική ισχύ, αλλά περιλαμβάνει και άλλους ‘μοχλούς’ επιρροής (οικονομική δύναμη,

(μουσουλμανική) δύναμη, έδωσε έμφαση στην αξιοποίηση του δυναμικού ανθρώπινου κεφαλαίου (ακαδημαϊκοί - διανοούμενοι, think-tanks, επιχειρηματίες και άλλοι ΜΚΟ) και στη δημιουργία 'συνεργιών' μεταξύ του κυβερνητικού και του μη κυβερνητικού / ιδιωτικού τομέα στη σφαίρα της πολιτικής, δημόσιας, πολιτιστικής και οικονομικής διπλωματίας (πολυδιάστατη - ρυθμική διπλωματία¹⁸). Στο πλαίσιο αυτό, η - πλήρως εναρμονισμένη με τα πολύπλευρα πολιτικά 'ανοίγματα' της κυβέρνησης - δραστηριοποίηση της ΜÜSİAD στη Μέση Ανατολή και της TUSKON σε Αφρική, Αμερική και Ευρώπη, αποδεικνύεται σημαντικός 'μοχλός' για την ενίσχυση των ερεσιμάτων και του κύρους της Τουρκίας, περιφερειακά και διεθνώς.

ΜÜSİAD

Οι δεδηλωμένοι, επιδιωκόμενοι στόχοι της Ένωσης Ανεξάρτητων Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών έχουν μια εσωτερική και μια εξωτερική διάσταση. Η πρώτη αφορά την αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας και την ενσωμάτωση στη διεθνή οικονομία του συντηρητικού μικρομεσαίου κεφαλαίου της Ανατολίας, ενώ η δεύτερη στοχεύει στην ενίσχυση των εμπορικο-οικονομικών δεσμών μεταξύ της Τουρκίας και του αραβικού - ισλαμικού κόσμου. Μάλιστα, παρά το γεγονός ότι το 50 - 55% των εμπορικών συναλλαγών των μελών της πραγματοποιείται με ευρωπαϊκές χώρες και το ότι η ΜÜSİAD είναι ο μόνος επιχειρηματικός ΜΚΟ της Τουρκίας που εκπροσωπείται στην Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Μικρών και Μεσάιων Επιχειρήσεων (CEA-PME), η Ένωση Ανεξάρτητων Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών δεν είναι εξοικειωμένη με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και δεν έχει, μέχρι σήμερα, ιδρύσει επίσημο γραφείο στις Βρυξέλλες¹⁹. Αντιθέτως, στην επιχειρηματική στρατηγική της, αιχμή του δόρατος υπήρξε, εξαρχής, και παραμένει ο μουσουλμανικός κόσμος και κυρίως η περιοχή της Μέσης Ανατολής, κάτι που άλλωστε συμβαδίζει με το ισλαμικό ήθος της ΜÜSİAD και που, σήμερα, ευθυγραμμίζεται με βασικές επιταγές του 'Στρατηγικού Βάθους', όπως είναι η ενίσχυση των διμερών σχέσεων της Τουρκίας με τον αραβικό - μουσουλμανικό κόσμο.

Διεθνές Επιχειρηματικό Forum και ΜÜSİAD - Προσπάθειες οικονομικής ενοποίησης στον ισλαμικό κόσμο

Η οικονομική διεύθυνση και η εν γένει ενίσχυση της παρουσίας της Τουρκίας στο χώρο του Ισλάμ επιτυγχάνεται, από πλευράς ΜÜSİAD, μέσω του ηγετικού ρόλου που διαδραματίζει στο πλαίσιο του «Διεθνούς Επιχειρηματικού Forum» (IBF) για μουσουλμάνους επιχειρηματίες. Το IBF δημιουργήθηκε το 1995, στο Πακιστάν, με πρωτοβουλία επιχειρηματικών ΜΚΟ από Τουρκία, Αίγυπτο και Πακιστάν και με την παρότρυνση του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης (ΟΙΔ) και της Ισλαμικής Τράπεζας Ανάπτυξης, ως μη κυβερνητική πλατφόρμα για τη διατήρηση των ισλαμικών αξιών και παραδόσεων στην επιχειρηματική ζωή και την προώθηση του εμπορίου, των επενδύσεων και της οικονομικής συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων του ισλαμικού κόσμου. Απώτερο στόχο του IBF αποτελεί η ίδρυση Ισλαμικής Κοινής Αγοράς. Το 1996, τέθηκε υπό την αιγίδα της ΜÜSİAD και απέκτησε έδρα την Κων/πολη, ενώ σήμερα αποτελεί το μεγαλύτερο οργανωμένο μουσουλμανικό επιχειρηματικό δίκτυο, καθώς αριθμεί, ως εγγεγραμμένα μέλη, επιχειρηματίες και εταιρείες από 36 μουσουλμανικές χώρες (οι 36 από τις 57 συνολικά χώρες-μέλη του ΟΙΔ). Αν και μη κυβερνητικού χαρακτήρα, το IBF απολαμβάνει τη στήριξη των κυβερνήσεων²⁰ και κατά τις ετήσιες συνόδους του

δημοκρατία, πολιτιστικές αξίες-θρησκεία-γλώσσα, κοινωνικό κύρος, δημόσια διπλωματία) προκειμένου μια χώρα να μεγιστοποιήσει τα οφέλη της. Σε μια τέτοια συλλογιστική, γίνεται κατανοητός ο ρόλος που καλείται να παίξει η 'κοινωνία των πολιτών' και το ανθρώπινο δυναμικό ως 'πρεσβευτές' της Τουρκίας.

¹⁸Ο όρος αφορά ουσιαστικά την άσκηση δραστήριας δημόσιας διπλωματίας, μέσω συνεχούς και ενεργής παρουσίας της Τουρκίας σε όλα τα διεθνή ζητήματα και σε όλους τους διεθνείς οργανισμούς, διοργάνωσης διεθνών και περιφερειακών συναντήσεων σε τουρκικό έδαφος, ανάληψης πρωτοβουλιών, αυξημένης κινητικότητας σε διπλωματικές και πολιτικές επαφές, αναπτυξιακής - ανθρωπιστικής δράσης και αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού (διανοούμενοι, Μ.Κ.Ο), προκειμένου η χώρα να αποκτήσει brand name διεθνούς ακτινοβολίας. Ο ίδιος ο Davutoğlu, σε γνωστό άρθρο του στο περιοδικό Insight Turkey (Turkey's Foreign Policy Vision: An assessment of 2007, Insight Turkey, vol. 10, no.1,2008) αναφέρεται στη σημαντική συμβολή των επιχειρηματικών οργανώσεων (ΜÜSİAD, TUSKON, ΤÜSİAD) για την εκπλήρωση του στρατηγικού του οράματος.

¹⁹www.kobi-efor.com.tr, 10.3.2009 (STK/ ΜÜSİAD - Η ΜÜSİAD και η συμβολή της ως μη κυβερνητική οργάνωση/ συνέντευξη του Προέδρου της ΜÜSİAD στο περιοδικό που εκδίδει ο σύλλογος μικρών και μεσάιων επιχειρήσεων).

²⁰Στην περίπτωση της Τουρκίας, το IBF υποστηρίζεται από την Τουρκική Πρωθυπουργία και τη Δ/νση Εξωτερικού Εμπορίου, ενώ και στις υπόλοιπες χώρες, το Forum τυγχάνει της αρωγής των αρμόδιων για το Εμπόριο και την Εξωτερική Πολιτική θεσμών - www.musiad.org.tr.

συγκεντρώνει, εκτός από χιλιάδες επιχειρηματίες, και προσωπικότητες από τον πολιτικό, ακαδημαϊκό και δημοσιογραφικό χώρο.

Με τις θεματικές που θέτει επί τάπητος κάθε φορά, όπως 'Χρηματο-Οικονομική Ενσωμάτωση Ισλαμικών Χωρών', 'Εμπόριο και Επενδύσεις μεταξύ των χωρών του ΟΙΔ', 'Παγκόσμια Οικονομική Κρίση και Ισλάμ', 'Σημασία της Τεχνολογίας για την Ανάπτυξη των Ισλαμικών Χωρών', το IBF προβαίνει σε συστάσεις προς τις πολιτικές ηγεσίες και προτείνει την ανάδειξη των ισλαμικών χωρών, διεθνώς, ως παραγωγών και επενδυτών, την άρση των τελωνειακών και γραφειοκρατικών εμποδίων στις οικονομικές και τραπεζικές συναλλαγές μεταξύ των μουσουλμανικών κρατών και την *οικονομική τους ενοποίηση*²¹. Το 2004, η ΜÜSİAD, με την κατάλληλη ενθάρρυνση του Τούρκου Γ.Γ. του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης (ΟΙΔ), καθ. İhsanoğlu, και του κ. Gül, ο οποίος, ως Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, ασκεί και την προεδρία στην Επιτροπή Οικονομικής και Εμπορικής Συνεργασίας του ΟΙΔ (COMSEC), κατάφερε να εντάξει, επίσημα, το IBF στις δραστηριότητες της COMSEC²², προσθέτοντας μια ακόμη τουρκική δυναμική σφραγίδα στην πολιτικο-οικονομική ατζέντα του ισλαμικού χώρου.²³

Η μακροχρόνια, έντονη δραστηριοποίηση και lobbying της ΜÜSİAD στον αραβικό-μουσουλμανικό κόσμο, η οποία, κατά την τελευταία δετία, απολαμβάνει και την αποδοχή και παρότρυνση της τουρκικής κυβέρνησης²⁴, συνέβαλε στο να δημιουργηθεί το πλέγμα εκείνο των συμφωνιών που έφερε την αύξηση του όγκου εμπορίου της Τουρκίας με τις μουσουλμανικές χώρες (από 8,5 δις δολάρια σε 37 δις δολάρια), την ενίσχυση των εκατέρωθεν επενδύσεων, οι οποίες ξεπερνούν σε αξία τα 10 δις δολάρια και την προώθηση της οικονομικής αλληλεξάρτησης στην περιφέρεια της Τουρκίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι, επί κυβερνήσεως Ερντογάν, δημιουργήθηκαν Ζώνες Ελεύθερων Συναλλαγών και υπεγράφησαν συμφωνίες αμοιβαίας κατάργησης θεωρήσεων εισόδου με όλα σχεδόν τα αραβικά κράτη σε Μέση Ανατολή και Β. Αφρική, κάτι που με τη σειρά του καλλιέργησε το κατάλληλο κλίμα για την εγκαθίδρυση 'Συμβουλίων Στρατηγικής Συνεργασίας'²⁵. Επιπλέον, η συνεργασία της ΜÜSİAD-IBF με την COMSEC-ΟΙΔ και η ταυτόχρονη σύγκλησή τους στην Κων/πολη, με τη συμμετοχή πολιτικών και οικονομικών παραγόντων του ισλαμικού κόσμου, προσδίδει δυναμική στην τουρκική οικονομία και αυξημένο κύρος στην προσπάθεια της Τουρκίας να προβληθεί ως ηγετική μουσουλμανική δύναμη.

TUSKON

Η Συνομοσπονδία Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών της Τουρκίας (TUSKON) διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση των σχέσεων της Τουρκίας με νέες γεωγραφικές περιοχές, ενώ, παράλληλα, αναδύεται και ως φορέας οικονομικής και δημόσιας διπλωματίας σε Ε.Ε και ΗΠΑ.

²¹www.referansgazetesi.com, 27.11.2007 (MÜSİAD: *İslam Ülkeleri arasında fırsatı zenginleşmeye dönüştürmeliyiz - MÜSİAD: Πρέπει να μετατρέψουμε σε πλούτο την ευκαιρία που μας δίδεται με τη σύμφιση της συνεργασίας με τις ισλαμικές χώρες*) - www.zaman.com.tr, 27.5.2009 (*Türkiye İslam Ülkelerini Keşfetti- Η Τουρκία ανακάλυψε τις ισλαμικές χώρες*).

²²Κατά την 20^η Σύνοδο της COMSEC, το 2004, εγκρίθηκε η πρόταση της Τουρκίας να ενισχυθεί η ενεργός συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στις προσπάθειες ενδυνάμωσης των οικονομικών δεσμών μεταξύ των ισλαμικών χωρών και να θεωρηθεί το (μη κυβερνητικό) *IBF συμπληρωματική δραστηριότητα της (διακυβερνητικής) COMSEC*. Έκτοτε, η διοργάνωση του IBF, στην Κων/πολη, συμπίπτει με αυτή της COMSEC, αυξάνοντας το κύρος και τα κέρδη της ΜÜSİAD, ειδικότερα, και της Τουρκίας, γενικότερα - www.musiad.org.tr, www.comsec.org.

²³Τα τελευταία χρόνια, η COMSEC κινείται έντονα προς την κατεύθυνση της απελευθέρωσης του εμπορίου μεταξύ των ισλαμικών χωρών, με απώτερο σκοπό της δημιουργία μιας ισλαμικής 'κοινής αγοράς'. Οι διαδικασίες για την εγκαθίδρυση προτιμησιακού καθεστώτος εμπορικών συναλλαγών (preferential trade regime) μεταξύ των χωρών-μελών του ΟΙΔ ξεκίνησαν το 2005, με ορίζοντα ολοκλήρωσής τους, το 2015. www.todayszaman.com "Trade Preference Program for OIC members on the way" (6.11.2009), www.todayszaman.com "A Customs Union among Islamic Countries? What good news" (16.3.2007), επίσημη ιστοσελίδα COMSEC - ΟΙΔ (www.oic-oci.org, www.comsec.org).

²⁴Πολυπληθείς επιχειρηματικές αποστολές της ΜÜSİAD συνοδεύουν πάντα την πολιτειακή και πολιτική ηγεσία της Τουρκίας, κατά τις επισκέψεις τους στη Μέση Ανατολή και λοιπές ισλαμικές χώρες.

²⁵Η κυβέρνηση Erdoğan έχει ιδρύσει/υπογράψει 9 Ζώνες Ελεύθερων Συναλλαγών με χώρες της Μέσης Ανατολής και Β. Αφρικής (Συρία, Ιορδανία, Λίβανος, Αίγυπτος, Συμβούλιο Συνεργασίας Χωρών του Κόλπου, Παλαιστινιακά εδάφη, Τυνησία, Μαρόκο, Λιβύη), έχει συμφωνήσει για αμοιβαία κατάργηση θεωρήσεων εισόδου (για επιχειρηματικούς και τουριστικούς σκοπούς) με 7 από τις χώρες της περιοχής (Συρία, Ιράν, Ιορδανία, Μαρόκο, Λίβανος, Λιβύη, Τυνησία) και έχει συστήσει 5 «Συμβούλια» υψηλής ή στρατηγικής συνεργασίας (Ιράκ, Συρία, Λιβύη, Ιορδανία, Συμβούλιο Συνεργασίας Χωρών του Κόλπου).

‘Γέφυρες’ οικονομικής και πολιτικής επιρροής σε αναδυόμενες αγορές

Η TUSKON κατευθύνει την οικονομική δραστηριότητα των μελών της στις αγορές της *Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής και του Ειρηνικού*, περιοχές ‘άγνωστες’ για το μεγάλο τουρκικό κεφάλαιο (TÜSİAD) και την παραδοσιακή τουρκική εξωτερική πολιτική, ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, ωστόσο, για τα στρατηγικά ‘ανοίγματα’ της κυβέρνησης Erdoğan. Για την οικονομική διείσδυση των επιχειρήσεων σε νέες αγορές, η TUSKON έχει δημιουργήσει οργανωμένους μηχανισμούς σύγκλησης διμερών και πολυμερών επιχειρηματικών συναντήσεων, με τον εύγλωττο τίτλο «Γέφυρες Εξωτερικού Εμπορίου» και «Τουρκία: Παγκόσμια Γέφυρα Εμπορίου», αντίστοιχα. Το πρώτο από αυτά τα προγράμματα «σύσφιξης επαφών και γνωριμίας» (Γέφυρες Εξωτερικού Εμπορίου) διοργανώνεται, ετησίως, στην Κων/πολη, με την αρωγή του Υπουργείου Εξωτερικών, της Τουρκικής Πρωθυπουργίας, του Μητροπολιτικού Δήμου Κων/πολης, του εθνικού αερομεταφορέα (THY) και της Ένωσης Τούρκων Εξαγωγέων. Περιλαμβάνει τριήμερες επιχειρηματικές εκδηλώσεις και εκθέσεις, όπου οικονομικοί παράγοντες της προσκεκλημένης, κάθε φορά, χώρας έρχονται σε επαφή με εγχώριους παραγωγούς, βιομηχάνους και εξαγωγείς και συζητούν επενδυτικά σχέδια και συνεργασίες. Μέχρι σήμερα, η TUSKON έχει πραγματοποιήσει 9 τέτοιες διμερείς επιχειρηματικές συνόδους²⁶ με Αφρική, Λατινική Αμερική, Ασία και Ευρώπη, στις εργασίες των οποίων συμμετέχουν, επίσης, πολιτικοί και κυβερνητικοί παράγοντες από την Τουρκία και τις εν λόγω περιοχές.

Τον Ιούνιο του 2009, η TUSKON αποφάσισε να ενσωματώσει τις επιμέρους ‘Γέφυρες Εξωτερικού Εμπορίου’ σε ένα ευρύτερο σχήμα, την ‘*Τουρκία: Παγκόσμια Γέφυρα Εμπορίου*’, διοργανώνοντας μια διεθνή επιχειρηματική συνάντηση, με 5500 επιχειρηματίες από την Τουρκία και άλλες 135 χώρες, 27 Υπουργούς Εμπορίου και 70 δημοσιογράφους, την οποία εγκαινίασαν με ομιλίες τους ο Τούρκος Π/Θ κ. Erdoğan, ο Αντιπρόεδρος της Ουγκάντα, ο πρώην Π/Θ της Ρωσίας, κ. Primakov, και ο Πρόεδρος της Κολομβίας. Η αυξημένη συμμετοχή και το κλείσιμο επικερδών, ύψους 7 δις δολαρίων, συνεργασιών, οδήγησε στην καθιέρωση της ‘Παγκόσμιας Γέφυρας Εμπορίου’ σε ετήσια βάση και με μόνιμη έδρα την Κων/πολη. Οι παραπάνω μηχανισμοί εξασφάλισαν για την TUSKON επωφελείς συμφωνίες συνεργασίας με επιμελητήρια και εμπορικούς συνδέσμους σε 120 χώρες, ενώ το, ζωτικό για την τουρκική οικονομία, μικρομεσαίο κεφάλαιο άρχισε να διοχετεύει την εξαγωγική και επενδυτική του δράση στις ‘ανεξερεύνητες’ μεγάλες αγορές, αναζητώντας διέξοδο στον παγκόσμιο ανταγωνισμό και τη διεθνή οικονομική κρίση²⁷. Παράλληλα, αποδείχθηκαν σημαντικοί αρωγοί στη γενικότερη προσπάθεια της Τουρκίας να καταστεί η Κων/πολη διεθνές συνεδριακό - επιχειρηματικό κέντρο και να αυξηθεί η πολιτική, οικονομική και επικοινωνιακή παρουσία της χώρας στον αναπτυσσόμενο κόσμο.

Αξιοσημείωτη, εδώ, είναι η συμμετοχή της TUSKON στο ‘άνοιγμα’ της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στην Αφρικανική Ήπειρο. Πλήρως εναρμονισμένη με το ‘Σχέδιο Δράσης για την Αφρική’ του Τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών και την ανακήρυξη του έτους 2005 ως ‘Έτος Αφρικής’ στην Τουρκία, η TUSKON εγκαινίασε, το 2006, τις *Γέφυρες Εξωτερικού Εμπορίου Τουρκίας - Αφρικής και ακολούθησαν άλλες δύο, το 2007 και 2008*, στις οποίες προσκλήθηκαν 4000 επιχειρηματίες από 30 χώρες της Αφρικής και από την Τουρκία. Πέρα από ‘γέφυρες’ επικερδών οικονομικών συμβολαίων²⁸, οι αφρικανικές συνόδοι της TUSKON λειτούργησαν και ως βήμα σύσφιξης των πολιτικών σχέσεων της Τουρκίας με την περιοχή, φιλοξένησαν ως επίσημους ομιλητές τον τότε ΥΠΕΞ (και σημερινό Υπουργό Επικρατείας για θέματα Οικονομίας), κ. Babacan και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας κ. Gül και προετοίμασαν το έδαφος για τη σύγκληση, τον Αύγουστο του 2008, στην Κων/πολη, της ‘*Συνόδου Κορυφής Αφρικής - Τουρκίας*’, υπό την αιγίδα του Τούρκου Προέδρου της Δημοκρατίας. Η συνεισφορά της TUSKON στην εμβάθυνση των τουρκο-αφρικανικών σχέσεων αναγνωρίστηκε επίσημα, με την αναφορά στο όνομά της που

²⁶ ‘Γέφυρα Εξωτερικού Εμπορίου Τουρκίας - Αφρικής’ (2006, 2007, 2008), ‘Γέφυρα Εξωτερικού Εμπορίου Τουρκίας - Ευρασίας’ (2006, 2007), ‘Γέφυρα Εξωτερικού Εμπορίου Τουρκίας - Ασίας & Ειρηνικού’ (2007, 2008), ‘Γέφυρα Εξωτερικού Εμπορίου Τουρκίας - Κεντρικής & Ανατολικής Ευρώπης’ (2008) και ‘Γέφυρα Εξωτερικού Εμπορίου Τουρκίας - Λατινικής Αμερικής’ (2009).

²⁷ www.tuskon.org, www.yenisafak.com.tr, 18.5.2009 (TUSKON bu sefer seçmece işadamlarıyla köprü kuruyor- Η TUSKON δημιουργεί αυτή τη φορά γέφυρες με εκλεκτούς επιχειρηματίες).

²⁸ www.tuskon.org, www.zaman.com.tr, 14.5.2008 (Afrika zirvesinde hedef 3 milyar dolarlık iş hacmi - Στόχος τα 3 δις δολάρια εμπορικών συναλλαγών με την Αφρική). Σήμερα επιχειρήσεις από την Ανατολία (Ικόνιο, Προύσα, Ντενιζλί, Αφιόν) έχουν επενδύσει πάνω από 400 εκ. δολάρια στην Αφρική, οι κατασκευαστικές της TUSKON αναλαμβάνουν σημαντικά έργα υποδομής, ενώ σημειώθηκε αύξηση στον όγκο των εμπορικών συναλλαγών της Τουρκίας με την Αφρική ύψους 10 δις δολαρίων, μέσα στα τελευταία 4 χρόνια.

συμπεριελήφθη στο Τελικό Ανακοινωθέν της Συνόδου²⁹.

Δράσεις lobbying σε Ε.Ε. και Η.Π.Α

Η TUSKON αναλαμβάνει, επίσης, δράσεις lobbying και στα μεγαλύτερα διεθνή οικονομικο-πολιτικά κέντρα, μέσω των τεσσάρων (4) Γραφείων της σε Πεκίνο, Μόσχα, Βρυξέλλες και Ουάσιγκτον. Αυτές περιλαμβάνουν συχνές επαφές εκπροσώπων της TUSKON με οικονομικούς και κυβερνητικούς παράγοντες των χωρών που φιλοξενούν τα παραρτήματά της, καθώς και τη διοργάνωση συνεδρίων και εκδηλώσεων με στόχο την ενίσχυση της επιχειρηματικής συνεργασίας και την προβολή των δυνατοτήτων και πλεονεκτημάτων της Τουρκίας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η δραστηριοποίηση της TUSKON στις Βρυξέλλες και στην Ουάσιγκτον, δύο ζωτικής σημασίας για τα τουρκικά συμφέροντα κέντρα αποφάσεων :

Στην πρωτεύουσα της Ε.Ε., το Γραφείο της TUSKON, το οποίο εγκαινιάστηκε, το 2007, από τον Τούρκο Υπουργό των Εξωτερικών, συνεργαζόμενο με τη γνωστή ευρωπαϊκή 'δεξαμενή σκέψης' *European Policy Centre*, προωθεί την ευρωπαϊκή πορεία και εικόνα της Τουρκίας με μια σειρά υψηλών προδιαγραφών και ευρείας συμμετοχής συναντήσεων, με τίτλο '*Turkish Insights*'. Οι συναντήσεις αυτές, όπου δίνουν το παρών Υπουργοί της Τουρκίας, στελέχη της Ε.Ε., επιχειρηματίες, ακαδημαϊκοί, δημοσιογράφοι και αναλυτές από όλη την Ευρώπη, προβάλλουν την πρόοδο που έχει επιτευχθεί στο εσωτερικό της Τουρκίας τα τελευταία χρόνια και τη συμβολή της σε θέματα ενέργειας, οικονομίας και εξωτερικής πολιτικής³⁰. Στις Η.Π.Α., όπου, εξάλλου, το κίνημα Gülen έχει δυνατά ερείσματα³¹, η TUSKON ξεκίνησε, το 2009, το πρόγραμμα «*Annual Think Tank Scholars Study Tour to Turkey*», το οποίο περιλαμβάνει, με τη σειρά του, δεκαήμερη φιλοξενία στην Τουρκία γνωστών και με επιρροή στο Λευκό Οίκο ακαδημαϊκών και αναλυτών από τις μεγαλύτερες δεξαμενές σκέψης της Αμερικής (German Marshall Fund, Brookings, RAND, Woodrow Wilson Center) και επαφές τους με σημαντικά τουρκικά think tanks (SETAV, USAK), επιχειρηματίες, καθώς και με την πολιτειακή και πολιτική ηγεσία της Τουρκίας³².

Σε συμφωνία με την *πολύπλευρη* ατζέντα της σύγχρονης τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, η TUSKON, κατά δήλωση και του ίδιου του Τούρκου Π/Θ³³, έχει να επιδείξει τη δική της δυναμική συνεισφορά στο όραμα στρατηγικής αναβάθμισης της χώρας και στη διάνοιξη διαύλων επικοινωνίας και οικονομικής συνεργασίας με διάφορες χώρες και περιοχές (Αφρική, Λατινική Αμερική). Η πρόσφατη, δε, ενεργοποίηση αυτού του σημαντικού εκπροσώπου της θρησκευόμενης επιχειρηματικής ελίτ στις Βρυξέλλες (2007) και στην Ουάσιγκτον (2009), μπορεί να ιδωθεί ως μια προσπάθεια, από πλευράς του, να σπάσει το παραδοσιακό 'μονοπώλιο' του μεγάλου κεφαλαίου του TÜSİAD στη σφαίρα της οικονομικής και δημόσιας διπλωματίας της Τουρκίας στη Δύση³⁴ και να

²⁹ Η συνεργασία Τουρκίας - Αφρικής βαίνει ολοένα αυξανόμενη τα τελευταία χρόνια, με την Τουρκία να στηρίζει την παρουσία της στην Αφρικανική Ήπειρο σε ένα σημαντικό πλέγμα συμφωνιών οικονομικής και πολιτικής συνεργασίας, σε έντονο αναπτυξιακό έργο και σε πολιτικό διάλογο, ο οποίος έχει μάλιστα θεσμοθετηθεί με τη Σύνοδο Κορυφής Αφρικής - Τουρκίας που αποφασίστηκε ότι θα συνέρχεται κάθε 5 χρόνια. Η επίσημη ιστοσελίδα του Τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών αφιερώνει έναν ειδικό ιστότοπο στις διμερείς σχέσεις με την Αφρική και στο θεσμικό πλαίσιο που διέπει τις σχέσεις αυτές (www.africa.mfa.gov.tr).

³⁰ www.tuskoneu.org.

³¹ Από το 1999, χρονιά που ο Fethullah Gülen εξαναγκάστηκε να μεταναστεύσει στις Η.Π.Α, έως σήμερα, το κίνημά του έχει εξαπλωθεί σε πολλές αμερικανικές πολιτείες και έχει προσελκύσει σοβαρή ακαδημαϊκή προσοχή, ενώ επιχειρεί να καθιερωθεί ως το 'μοντέλο' του μετριοπαθούς Ισλάμ που θέλουν να προωθήσουν οι Η.Π.Α για τον μουσουλμανικό - αραβικό κόσμο. Μέσω δε της ίδρυσης Κέντρων Διαπολιτισμικού - Διαθρησκευτικού Διαλόγου, τα οποία συνεργάζονται με τα εγκυρότερα ακαδημαϊκά ιδρύματα της Αμερικής και χαίρουν της εκτίμησης πολιτικών και θρησκευτικών προσωπικοτήτων, της διοργάνωσης διεθνών συνεδρίων για το Διάλογο Δύσης - Ισλάμ και πολιτιστικών εκδρομών - περιοδειών στην Τουρκία, αλλά και, πιο πρόσφατα, της ενεργοποίησης, σε αμερικανικό έδαφος, του επιχειρηματικού πυλώνα του κινήματος (ίδρυση Γραφείου TUSKON στην Ουάσιγκτον, 2009) ενισχύει την επικοινωνιακή, πολιτιστική, πολιτική και οικονομική τουρκική παρουσία στο δυτικό κόσμο.

³² Σχετικά με όλες τις δραστηριότητες lobbying της TUSKON στις ΗΠΑ, βλ. ιστοσελίδα του Γραφείου της στην Ουάσιγκτον, www.tuskonus.org. Επίσης, για την επίσκεψη των αμερικανικών think tanks στο Προεδρικό Μέγαρο, βλ. www.zaman.com.tr, 13-01-2009 (Gül: Obama Türkiye'nin hassasiyetlerini anlamlı - Γκιούλ: ο Obama πρέπει να καταλάβει τις ευαισθησίες της Τουρκίας).

³³ Δηλώσεις Erdoğan κατά την ομιλία του στο 3^ο Συνέδριο της TUSKON (6.03.2010), www.tuskon.org.

³⁴ Ο Σύνδεσμος Τούρκων Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών (TÜSİAD) διατηρεί παραρτήματα σε Βρυξέλλες, Παρίσι, Βερολίνο, Πεκίνο και Ουάσιγκτον. Τα Γραφεία του TÜSİAD σε Η.Π.Α και Ε.Ε., από τα μέσα της δεκαετίας του '90, οπότε και ιδρύθηκαν, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο ως 'λομπίστες' της Τουρκίας, με ισχυρές διασυνδέσεις και εκτεταμένα δίκτυα συνεργασιών. Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας που διανύουμε, διατηρούσαν αντι-ισλαμική στάση, έντονη καχυποψία έναντι του AKP και προέβαλλαν την Τουρκία στη Δύση, υπερτονίζοντας τον κοσμικό της χαρακτήρα και το όραμα του Atatürk για την ενσωμάτωση της χώρας στον δυτικό κόσμο. Σήμερα, με ένα πιο φιλελεύθερο προφίλ, ο TÜSİAD υποστηρίζει τις μεταρρυθμίσεις που προωθεί η κυβέρνηση Erdoğan, καθώς και το

δημιουργήσει, εκεί, ένα επιπλέον και πιο αντιπροσωπευτικό, κοινωνικά (Ισλάμ) και οικονομικά (μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις), δίκτυο υπέρ των προτεραιοτήτων της κυβέρνησης Erdoğan³⁵.

όραμα Davutoğlu για τη στρατηγική αναβάθμιση της χώρας, ωστόσο, παρά το γεγονός ότι συνεχίζει να αποτελεί, μέσω της πολύχρονης και δραστήριας παρουσίας του, τον ισχυρότερο επιχειρηματικό πυρήνα lobbying της Τουρκίας στη Δύση, δεν είναι, πλέον, και ο μοναδικός, μετά την πρόσφατη εμφάνιση στο προσκήνιο της TUSKON και τον ιδιαίτερα δυναμικό ρόλο που εκτιμάται ότι θα παίξει, στο άμεσο μέλλον, ως φορέας οικονομικής και δημόσιας διπλωματίας στις σημαντικότερες για την Τουρκία περιοχές.

³⁵Μεταξύ των οποίων είναι η προβολή της Τουρκίας στη Δύση ως σύγχρονης μουσουλμανικής χώρας, με ισχυρά ερείσματα στην περιφέρειά της, η ενίσχυση της οικονομικής διάστασης στη στρατηγική σχέση Τουρκίας - Η.Π.Α., μέσω της μεγαλύτερης εμπλοκής σε αυτή και των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, η εμβάθυνση των εμπορικών δεσμών μεταξύ ευρωπαϊκών και τουρκικών εταιρειών και η άρση των γραφειοκρατικών εμποδίων - visa- για Τούρκους επιχειρηματίες.

Το ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ) ιδρύθηκε το 1988 και λειτουργεί ως ένα ανεξάρτητο, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα ερευνητικό και επιμορφωτικό Ίδρυμα. Μέσω του πολυετούς έργου του έχει αναδειχθεί σε σημαντικό φορέα πληροφόρησης, μελέτης και σχεδιασμού θεμάτων εξωτερικής πολιτικής, και θεωρείται ένα από τα πιο έγκριτα σε διεθνές επίπεδο κέντρα μελετών της Ελλάδας στον τομέα των Ευρωπαϊκών υποθέσεων και των διεθνών σχέσεων. Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν εκφράζει, ούτε εκπροσωπεί συγκεκριμένες πολιτικές απόψεις. Επιχειρεί μόνο να λειτουργήσει ως βήμα ελεύθερου διαλόγου και ως κέντρο παραγωγής και ανταλλαγής ιδεών.